

**MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE ȘTIINȚE PENALE ȘI CRIMINOLOGIE APLICATĂ**

APROBAT

la ședința Catedrei

_____ 2013

**Șef catedră,
S. Covalschi, dr.**

FILOSOFIE

Note de curs

**Elaborat:
Lencă Viorica,
dr., prof. univ**

Chișinău 2013

Tema 1. Filosofia, obiectul de studiu și rolul ei în societate

Concepția despre lume, caracterul ei social-istoric. Tipurile istorice de concepții despre lume: mitul, religia, filosofia. Problema fundamentală a filosofiei în diverse curente ale acesteia. Materialismul și idealismul - principalele direcții în filosofie. Obiectul filosofiei. Specificul cunoștințelor filosofice. Originea problemelor filosofice. Problema metodei în filosofie, dialectica și metafizica. Funcțiile filosofiei. Filosofia și știința.

Subiectele :

1. Obiectul filosofiei.
2. Concepția despre lume și caracterul ei social-istoric.
3. Problema fundamentală a filosofiei.
4. Problema metodei în filosofie.
5. Funcțiile filosofiei. Filosofia și știința.

1. Obiectul filozofiei. Filozofia este una din principalele forme de manifestare a spiritului uman și a conștiinței umane. Ea studiază teoria despre lume și om în unitatea lor dialectică. Denumirea termenului de filozofie provine de la cuvintele grecești *phileo* – „a iubi” și *sophia* – „înțelepciune”, ceea ce înseamnă iubire de înțelepciune. Filozofia reprezintă modul spiritual-practic de asimilare a lumii.

Obiectul de studiu al filozofiei este generalul în sistemul “lume – om”. La rândul său, acest sistem este compus din două subsisteme – “lume” și “om”. Fiecare din ele are nivelurile sale, iar interacțiunea laturilor – patru aspecte: ontologic, gnoseologic, axiologic și spiritual-practic. Filozofia este o știință complexă, care oferă răspuns la diverse probleme sociale. *Filozofia este știința despre cele mai generale însușiri și relații ale realității obiective, legități ale funcționării și dezvoltării ei.*

Obiectul filozofiei vizează acele cunoștințe pe care omul le folosește pentru a construi tabloul universal al lumii, sub unghiul de vedere al Adevărului, Frumuseții, Binelui și Echității.

Filozofia este și știință și formă a conștiinței sociale. Filozofia ca știință deține toate criteriile științifice (obiectivitate, raționalitate, sistematicitate, verificabilitate, orientare spre esență și legitate), are obiectul ei de studiu, categoriile, legitățile și metodele sale. Ca formă a conștiinței sociale, filozofia reflectă existența socială prin înțelepciune, manifestă o anumită influență asupra existenței sociale. În acest sens, ea este ideologizată. Filozofia tinde spre cunoașterea științifică a lumii și, în același timp, expunerea obiectivă și veridică a intereselor subiectului (clasei). În istoria filozofiei aceste două tendințe (ca știință și formă a conștiinței sociale) se manifestau în mod diferit, predominând ori una, ori alta.

2. Concepția despre lume. Filozofia este o disciplină cu un specific aparte. Ea nu se orientează nemijlocit spre schimbarea lucrurilor, spre transformarea naturii, dar se adresează inclusiv omului, reorganizează mentalitatea lui, îi ajută să înțeleagă locul lui în natură și societate și, prin aceasta, schimbă într-un fel sau altul, realitatea. Prin teoriile filozofiei, omul își poate crea propriul concept despre lume.

Concepția despre lume ilustrează totalitatea posibilităților de definire a omului ca ființă existențială și interacțiunea acestuia cu natura și societatea umană. Teoria dată are la bază totalitatea de cunoștințe (științifice, politice, juridice, etice, estetice, ateiste și religioase, filozofice ș.a.), convingeri, principii ale cunoașterii și activității omului și orientările lui valorice. Astfel omul își organizează existența sa și își determină scopurile și idealurile mult râvnite. Omul își realizează activitatea sa în dependență de convingerile lui despre bine și rău, datorie, idealuri, formate, la rândul lor, în baza cunoașterii naturii și societății. În societate există multe concepții despre lume. Însă orice concepție trebuie să răspundă la următoarele întrebări: Ce reprezintă lumea înconjurătoare? Pentru ce noi

trăim? Cum trebuie să trăim? Fiecare om nu doar trebuie să aibă o concepție despre lume, dar ea trebuie să fie bine argumentată și fundamentată. Fundamentarea concepției despre lume și este filozofie. În aspectul istoric deosebim următoarele concepții despre lume: mitologică, religioasă și filozofico-științifică.

Concepția mitologică este cea mai veche, era caracteristică pentru oamenii din comuna primitivă ca unica formă a conștiinței sociale. În concepția mitologică nu există diferențiere clară dintre om și natură, gândire și realitate, ideal și material, obiectiv și subiectiv, lipsește cauzalitatea, era totul contopit, unitar. Miturile erau principalele modalități de explicare a realității. Mitul este o legendă, o povestire, o istorie sacră despre apariția lumii și fenomenelor naturii, zeilor și eroilor. Mitul avea menirea să descopere o taină, arată careva forțe supranaturale care aveau o comportare exemplară.

Concepția religioasă apare pe baza celei mitologice și generalizează diferite mituri și credințe primitive, formulând o teorie integrală despre toată realitatea înconjurătoare. Ea reiese din dedublarea lumii în două părți: naturală și supranaturală. Specific pentru această concepție este nu numai admiterea existenței unei forțe supranaturale, dar și atribuirea la aceasta a unui sens specific: că lumea supranaturală este adevărata lume, că ea este primordială și determină lumea naturală și socială. Lumea supranaturală ori divină dirijează dezvoltarea naturii și vieții umane. Toate fenomenele și procesele realității erau explicate din perspectiva acestei concepții.

Concepția filozofico-științifică este generată de mai multe necesități umane și tipuri de activitate. Ea se formează în baza generalizării diferitor cunoștințe științifice, forme ale activității spirituale și practice. Spre deosebire de concepția religioasă, concepția filozofică se formează cu ajutorul teoriilor și noțiunilor respective, argumentelor și demonstrațiilor logice. Dacă pentru concepția religioasă e specifică credința oarbă și imposibilitatea demonstrării adevărilor religioase, atunci pentru concepția filozofică e caracteristică demonstrarea logică. Concepția filozofică are obiectul său de studiu nu atât lumea ca atare, cât sensul existenței omului în lume.

3. Problema fundamentală a filozofiei este raportul dintre gândire și existență, conștiință și materie. Lumea se explică prin recunoașterea existenței, materiei ca factor prim și cauză a realității, iar idealismul se afirmă prin totalitatea de fenomene spirituale. Această problemă este fundamentală fiindcă fără precizarea raportului dintre material și spiritual nu poate exista nici un fel de filozofare, nici o filozofie adevărată. Toate celelalte probleme (ontologice, gnoseologice, etice ș.a.) devin filozofice numai dacă le privim prin prisma problemei fundamentale.

Problema fundamentală constă din două laturi - ontologică și gnoseologică. Prima latură trebuie să răspundă la întrebarea: care-i factorul primordial? Cine pe cine determină (materia determină conștiința ori invers - conștiința materia)? În dependență de ceea ce se ia ca factor primordial- materia sau ideea, toate sistemele filozofice se împart în materialiste și idealiste.

Paradigma ontologică reiese din admiterea existenței ca realitate și principiu în explicarea lumii. Ea răspunde la întrebarea ce e primar? În dependență de răspuns putem evidenția următoarele curente:

Materialismul este un curent filozofic care consideră că existența este primară din considerentul că natura/materia există real și nu este determinată nici de un factor spiritual sau de principii nemateriale. Existența, lumea sunt infinite, necreabile și indistructibile. Materialismul afirmă că conștiința este secundară, fiind produs al dezvoltării materiale și reflectare a lumii materiale.

Idealismul afirmă primordialitatea spiritualului, a rațiunii în raport cu materia. Susține că spiritualul există pînă la natură, pînă la lucruri și este cauza lor. Deosebim două varietăți ale idealismului: obiectiv și subiectiv. Idealismul obiectiv (Platon, Hegel) afirmă primordialitatea rațiunii universale, ideii care există obiectiv (există real și independent de

voința omului). Idealismul subiectiv (Berkeley, Hume, Mach) consideră primar: conștiința, senzațiile subiectului; că nu există nici o existență, nici materială, nici spirituală, în afară și independent de conștiința umană, independent de retrăirile subiectului.

4. Problema metodei în filozofie. Metoda (din l. greacă *metodos* – „drum, cale”) este modul de cercetare și transformare a realității obiective, este totalitatea de mijloace și procedee de asimilare teoretică și practică a realității. Metoda este o anumită ordine de formulare a cunoștințelor și folosirea lor pentru a transforma realitatea, pentru a căpăta noi cunoștințe. Metoda trebuie să corespundă următoarelor cerințe: să fie productivă, economică, demnă de încredere, lipsită de arbitrar și haos, orientată cu un scop bine determinat, clară).

După sfera de utilizare, metodele pot fi clasificate: 1) metode particular-științifice, care se folosesc într-o știință concretă, într-o ramură a științei; 2) metode general-științifice, care se folosesc în mai multe științe, dar nu în toate; 3) metode universale, filozofice, care se folosesc în toate științele și se bazează pe legitățile universale ale realității. La metodele general-științifice se referă metoda informațională, cibernetică, sistemică, analogică, analiza și sinteza, inducția și deducția ș.a. După nivelurile cunoașterii deosebim metode ale cunoașterii empirice (observația, comparația, măsurarea, experimentul) și teoretice (abstractizarea, idealizarea, formalizarea, concretizarea și abstractizarea, istoric și logic, ascensiunea de la abstract la concret). La metodele universale se referă dialectica și metafizica.

Dialectica este teoria despre cele mai generale legități ale dezvoltării existenței și cunoașterii și, totodată, ea este metodă universală de asimilare a realității. Dialectica înțelege și studiază lumea așa cum este ea într-adevăr, în mișcare, în dezvoltare, în conexiuni universale. Dialectica este un mod de gândire flexibil, creator, care cuprinde lumea în contrariile ei.

Metafizica este percepută ca: 1. metodă de gândire contrară dialecticii, care privește fenomenele și procesele naturii ca ceva separat, izolat, fără dezvoltare și conexiune universală. 2. acea parte a filozofiei în care se studiau și se interpretau problemele speculative, ce depășesc cadrul experienței (despre Dumnezeu, spirit, libertatea voinței).

5. Funcțiile filozofiei. Filozofia și știința Filozofia îndeplinește mai multe funcții: *ontologică, gnoseologică, metodologică, antropologică, sociologică, etică, estetică, axiologică, praxiologică ș. a.* Toate aceste funcții pot fi reduse la trei momente:

- sinteza cunoștințelor și crearea tabloului lumii unic ce ar coincide nivelului de dezvoltare a științei, culturii și experienței istorice;
- fundamentarea, justificarea și analiza concepției despre lume;
- formularea metodologiei generale a cunoașterii și activității omului în lumea înconjurătoare.

Începînd din antichitate, filozofia se găsește permanent în interacțiune cu științele concrete. Nu întîmplător mulți savanți vestiți au fost și filozofi (Platon, Aristotel, J. Bruno, N. Copernic, R. Descartes, Z. Freud, B. Russel ș.a.). Filozofia permanent primește și prelucrează informații din diferite domenii, integrează diverse cunoștințe umane și formează un tablou științific unic al lumii. În același timp, filozofia nu pretinde la rolul de știință a științelor, de a include în sine toate cunoștințele. Științele concrete au obiectul lor de studii, metodele și legile lor, nivelul lor de generalizare a cunoștințelor. Filozofia nu trebuie să rezolve problemele științelor concrete, ea acționează asupra lor prin concepția filozofică, care influențează viziunea savantului, atitudinea lui față de lume și cunoaștere.

Filozofia contemporană trebuie să fie o filozofie a supraviețuirii. Omenirea nu poate exista decît în limitele unor parametri strict determinați ai mediului fizic, biologic și social. Omenirea ca parte a noosferei a intrat în epoca dezvoltării ireversibile, care depinde de acutizarea problemelor globale. Actualmente problema cheie este elaborarea “Strategiei Omului”, coordonată cu “Strategia Naturii”. Strategia omenirii presupune totalitatea diferitor

activități ce ar asigura coevoluția omului și mediului ambiant. Strategia omenerii trebuie să accepte și noi modernizări, de aceea ea trebuie să aibă o nouă filozofie – filozofia supraviețuirii. Pentru formarea conștiinței globale e necesară reconștientizarea tuturor relațiilor sociale: relațiile omului cu natura, relațiile dintre diferite comunități, relațiile dintre om și om, atitudinea față de trecut, istorie, cultură, stat, ș.a.

Întrebări de control:

1. Ce reprezintă obiectul filozofiei?
2. Care sunt problemele conceptuale în filozofie?
3. Definiți filozofia ca formă a conștiinței sociale.
4. Care tip de concepție vă pare mai argumentată?
5. Care este problema fundamentală în filozofie?
6. Ce este metoda?
7. Cum trebuie să fie o metodă eficientă?
8. Prin ce diferă metoda dialectică de cea metafizică?
9. Ce fenomene culturale, istorice pot condiționa apariția concepțiilor filozofice?
10. Ce prezintă paradigma?
11. Prin ce se deosebește paradigma ontologică de cea gnoseologică?
12. Care sunt perioadele gândirii filozofice?
13. Care sunt funcțiile filosofiei?
14. Care este impactul filosofiei asupra științelor contemporane?
15. Putem diferenția specificul filosofiei în activitatea judiciară?

Analizați următoarele citate:

- **(Democrit)** Filozofia este medicina sufletului.
- Cei fără minte se iau după câștigurile norocului, pe când cei care știu astfel de câștiguri, se iau după filozofie.
- (Platon) Dacă întâlnesc filozofia la un tânăr, îl admir, găsesc că-i șade bine, în tot cazul mă gândesc că am de-a face cu un om liber. În schimb, dacă nu-l văd filozofînd, îl socot lipsit de sentimentalul libertății și incapabil de a face cumva într-o direcție un lucru frumos și nobil.
- (Im. Kant) Nu se poate învăța filozofia, se poate doar învăța să filozofezi.
- (A. Camus) A hotărî dacă viața merită sau nu să fie trăită înseamnă a răspunde la problema fundamentală a filozofiei.

Test de autoevaluare:

1. Concepția este (indicați varianta corectă):
  - totalitatea de idei despre lume în întregime;
  - cunoștințele dobândite pe parcursul vieții;
  - însușirile generale și relațiile realității obiective.
2. Indicați tipurile de concepții din perspectiva istorică:
  - a) mitologică
  - b) antică
  - c) religioasă
  - d) filosofico-științifică
3. Evidențiați metodele universale:
  - Observația
  - Dialectica
  - Metafizica
  - Inducția
  - Deducția

4. Indicați laturile principale în problema fundamentală a filosofiei:
  - Axiologică
  - Ontologică
  - Metodologică
  - Gnoseologică
5. Care este problema fundamentală în filozofie?
  - problema dominației omului asupra naturii prin diferite invenții;
  - problema sensului vieții;
  - raportul dintre spiritual și material.
6. Cine pune la temelia lumii două substanțe:
  - a) Bacon
  - b) Descartes
  - c) Spinoza
7. Indicați varianta corectă în definirea idealismului:
  - teoria despre legitățile generale ale cunoașterii;
  - curent ce afirmă primordialitatea spirituală, a rațiunii universale;
  - metodă universală de asimilare a realității obiective.
8. Indicați varianta corectă în definirea dialecticii:
  - metodă de gândire care privește fenomenele și procesele naturii ca ceva separat;
  - teoria despre legitățile generale ale dezvoltării existenței și cunoașterii;
  - fundamentarea, justificarea și analiza concepției despre lume.
9. Cărei cerințe majore trebuie să corespundă filozofia contemporană:
  - de individualizare;
  - de globalizare;
  - de supraviețuire.
10. Indicați care sunt funcțiile filozofiei:
  - Ontologică;
  - Axiologică;
  - Mitologică
  - Gnoseologică;
  - Metodologică.

Teme pentru eseu:

- Rolul filosofiei în formarea tabloului conceptual al lumii.
- Filosofia și religia.
- Corelația filosofiei cu știința.
- Filosofia contemporană – filosofia supraviețuirii omenirii.

Tema 2. Ontologie: existență, substanță, materie

Sensul filosofic al problemei existenței. Principalele forme de existență. Existența lucrurilor, proceselor și stărilor naturii. Existența omului în lumea naturii. *Specificul existenței omului.*

Problema substanței. Dualismul și monismul. Concepția despre substanță ca promaterie. Formarea noțiunii științifico-filosofice despre materie. Definiția categorială a materiei. Rolul fundamental al categoriei materie în filosofie și știință.

Știința contemporană despre structura și proprietățile materiei. Principalele niveluri de organizare ale naturii neorganice și vii. Materia social-organizată ca sistem integrat și în curs de dezvoltare.

Noțiunea de mișcare. Mișcarea și dezvoltarea. Principalele forme de mișcare, specificul calitativ și interdependența lor. Știința contemporană și problema clasificării formelor de mișcare. Spațiul și timpul ca forme de existență a materiei.

Subiectele:

1. Problema existenței.
2. Problema substanței.
3. Noțiunea de materie în istoria filosofiei.
4. Mișcarea ca mod de existență a materiei și formele ei. Corelația biologicului și socialului.
5. Timpul și spațiul ca moduri de existență a materiei. Timpul și spațiul biologic, psihologic și social.

1. Existența – categorie filozofică care desemnează lumea obiectivă, materia, natura ce există independent de conștiință, de asemenea procesul vieții materiale a oamenilor. Existența este noțiunea cea mai generală care cuprinde tot ce ființează independent de voința omului, tot ce există: realitatea material-obiectivă, valorile spirituale și existența omului. Această noțiune des se confundă cu așa expresii ca lumea, realitatea, universul. Existența este o caracteristică integrală a lumii, reflectă totalitatea lumii prin ființarea, existența ei.

Problema existenței presupune câteva momente. Ce există? Lumea. Unde există? Aici și peste tot. Cât de mult există? Acum și totdeauna. Lumea a fost, este și va fi, ea este netrecătoare. Lucrurile concrete sunt finite, trecătoare. Problema existenței constă în unitatea contradictorie a existenței naturii ca netrecătoare și existența trecătoare a lucrurilor. Lumea este unitatea a tot ce există. Această unitate se manifestă ca totalitatea, unitatea multitudinii și multitudinea unicității, constituie unicul și unicul este în totul. Lumea ca totalitatea a tot ce există se deosebește din punct de vedere a existenței numai prin modurile, sau tipurile de a fi. Deosebim următoarele tipuri de existență:

- *Existența naturii și a lucrurilor în natură.*
- *Existența omului.*
- *Existența spiritualului*
- *Existența socială*

2. Substanța (din lat. Substanția – esență, ceea ce stă la temelie) în sensul larg al cuvântului este sinonimul materiei, corporalității. În filozofie substanța este temelia a tuturor ce există, ceva stabil, neschimbător în comparație cu stările și însușirile schimbătoare. Substanța există prin sine însăși, este cauza primară a existenței și tuturor schimbărilor. Eacarakterizează realitatea din punctul de vedere a unității ei interne, a interacțiunii tuturor formelor de mișcare și contradicțiilor ei

După interpretarea temeliei lumii se poate evidenția:

- *Monism* – concepție care recunoaște ca temelie a existentului o substanță unică fie ea materială ori spirituală. În istorie a existat monism materialist și idealist.
- *Dualism* - concepție ce afirmă două substanțe egale (care nu se reduc una la alta), două începuturi în explicarea lumii – materială și spirituală. Reprezentanții dualismului au fost Platon, R.Descartes.
- *Pluralism* - teorie ce admite o multitudine de începuturi ori tipuri de existență. Drept exemplu pot servi concepțiile lui Democrit, Empedocle, Anaxagora ș.a.

3. Materia - categorie filosofică pentru desemnarea realității obiective, care îi este dată omului în senzațiile lui, care este copiată, fotografiată, reflectată de senzațiile noastre, existînd independent de ele (V.I.Lenin).

Evoluția istorică:

1. Prima etapă era reprezentarea concret-senzorială a materiei.
2. A doua etapă – înțelegerea materiei ca substrat (substanță).
3. A treia etapă – reprezentarea filosofico-gnoseologică a materiei. (o pură creație a gândirii și o abstracție)

Neajunsul principal a noțiunii de materie, care a existat în istoria filozofiei, constă în aceea că această noțiune se confundă cu caracteristica unui nivel specific a materiei, cu reprezentările concrete despre structura ei, care se schimbă cu dezvoltarea cunoștințelor.

Materia este obiectivă, universală, necreatibilă și indiscutabilă, se găsește în mișcare, timp și spațiu. Ea există ca substanță și câmp.

4. Mișcarea - mod de existență, atribuit inerent al materiei, este orice schimbare în genere, ori totalitatea schimbărilor ce au loc în univers(natură, societate).

➤ Există două concepții despre mișcare și dezvoltare – *dialectică și metafizică*.

Concepția metafizică recunoaște mișcarea, însă o interpretează în mod limitat, unilateral. Însușirea permanentă a materiei ei considerau repaosul, iar mișcarea distruge repaosul.

Concepția dialectică reiese din aceea, că întreaga natură constituie un sistem, o conexiune unitară de corpuri și fiindcă aceste corpuri se află în legătură reciprocă deacum rezultă, că ele acționează unul asupra altuia și această influență reciprocă tocmai și este mișcarea.

Engels evidențiază cinci forme de mișcare a materiei:

- Mișcarea mecanică este deplasarea corpurilor în spațiu.
- Mișcarea fizică nu-i altceva decât mecanica moleculelor, ca exemplu, temperatura, sunetul, lumina ș.a.
- Mișcarea chimică este fizica atomilor, reacțiile de oxidare și reducere. Purtătorul mișcării biologice sunt proteinele, substanțele organice.
- Mișcarea biologică este chimia proteinelor, metabolismul, autoreproducerea, viața.
- Forma superioară de mișcare este forma socială. Ea include în sine unitatea dialectică a naturii și societății, viața materială a oamenilor, totalitatea relațiilor sociale și activității oamenilor.

Biologic și social sunt două forme de mișcare a materiei, două nivele de dezvoltare a ei. Socialul apare pe baza biologicului, există prin biologic și determină specificul lui.

➤ Biologic în om este corpul, sistemele și organele lui, metabolismul, tot ce se transmite prin ereditate.

➤ La social se referă gândirea abstractă, vorbirea articulată, conștiința, capacitatea de muncă.

5. Mișcarea, spațiul și timpul sunt categorii filozofice, atribute ale materiei care exprimă modul ei de existență: variabilitatea (mișcarea), diversitatea (spațiul) și dezvoltarea succesivă logică (timpul).

➤ *Spațiul* este modul de existență a materiei ce exprimă proprietatea obiectelor și fenomenelor de a avea întindere, dimensiuni, structuralitate și interacțiune.

➤ *Timpul* este modul de existență a materiei care reflectă durata, coexistența, succesiunea schimbării și dezvoltării sistemelor materiale.

Spațiul și timpul sunt proprietăți, însușiri a obiectelor materiale și ele nu pot exista în afara materiei și obiectelor materiale. Spațiul și timpul fără materie nu prezintă nimic, sunt niște reprezentări goale, abstracții ce există doar în imaginația noastră.

Caracteristicile:

- caracterul tridimensional al spațiului și unidimensional al timpului.
- timpul este ireversibil și asimetric.
- caracter contradictoriu: continuie și discontinuie, absolute și relative, unitare și diverse, finite și infinite.

Tipurile:

- Spațiul și timpul fizic
- Spațiul și timpul biologic
- Spațiul uman (social și individual)
- Timpul social
- Timpul psihologic

Spațiul și timpul fizic sunt caracteristici ale materiei fizice, ele depind de particularitățile realității noastre fizice, au dimensiuni constante. Timpul pe planeta noastră peste tot locul curge uniform, pe alte planete – depinde de viteza rotirii acestor planete. *Spațiul și timpul biologic* caracterizează lumea vie. Spațiul biologic este totalitatea biocenozelor și biogeocenozelor, reflectă o anumită structuralitate și densitate a relațiilor organismelor vii. Timpul biologic este intensivitatea proceselor și ritmurilor biologice, durata schimbărilor biologice a organismelor vii. Orice organism viu are ceasul său, ritmurile sale care depind de intensivitatea proceselor fizico-chimice și biologice. *Spațiul uman* (social și individual) este spațiul real cu care interacționează oamenii și societatea, este asimilarea spațiului înconjurător și includerea lui în sfera activității umane. El presupune raportul dintre natural și artificial și influența lor asupra spațiului biologic. Timpul uman deasemenea poate fi divizat în timpul social și individual, psihologic. *Timpul social* caracterizează durata, succesiunea, devenirea activității umane și relațiilor sociale în dezvoltarea proceselor sociale. Timpul social este diferit de la o epocă la alta, el are diferită intensivitate. *Timpul psihologic* este intensivitatea, durata și ritmicitatea proceselor psihofiziologice ale omului. Există nu numai percepția subiectivă a timpului, dar și existența timpului individual. Fiecare individ are ritmurile sale temporale, care se schimbă cu vârsta. În organismul uman există aproape la 300 de ritmuri de diferită amplitudine și intensivitate (ritmuri de o zi, o săptămână, o lună, 3 luni, 6 luni, un an, 6, 12, 60, 100 și 1000 de ani). Ritmurile biologice îi dau posibilitate organismului de a se acomoda optimal la ritmurile fizice, ritmurile naturii, de a coordona optimal procesele fiziologice pentru activitatea vitală normală. La copii timpul curge mai rapid (fiindcă sunt mai intensive procesele fizico-chimice), iar la bătrâni timpul se desfășoară mai încet. Însă psihologic aceste procese se retrăiesc invers: la copii timpul “curge” încet, iar la oamenii în vârstă – timpul “zboară”. O oră trăită la vârsta de 5 ani este echivalentă cu 5 ore trăite la 50 de ani. Părinții și copiii se găsesc în diferite dimensiuni.

Știința contemporană afirmă, că materia, mișcarea, spațiul și timpul se găsesc în interacțiune și interconexiune, formează o unitate. temporale.

Întrebări de control:

- Ce definește noțiunea de existență?
- Câte tipuri de existență cunoașteți?
- Care este impactul existenței asupra substanței?
- Ce este substanța?
- Cum înțelegeți noțiunea de materie?
- Cum a fost interpretată materia în istoria filosofiei?
- Ce reprezintă mișcarea?
- Ce forme de mișcare a materiei concepția dialectică evidențiază?
- Ce este spațiul?
- Ce este timpul?
- Care sunt proprietățile specifice a spațiului și timpului?
- Ce forme a spațiului și timpului cunoașteți?
-

Analizați următoarele citate:

- Existența e o datorie, chiar dacă n-ar dura decât o clipă.- Goethe
- Viața este precum o melodie frumoasă, numai versurile sunt o încurcătură. - Hans Christian Andersen
- Fericirea este sensul și scopul vieții, întregul scop și sfârșitul existenței umane. – Aristotel
- Nu ignora tăcerea pentru că tăcerea este mută și silențioasă. Niciodată să aștepti nimic de la Dumnezeu sau să încerci să îl mituiești prin cadouri încat Dumnezeu e în fiecare dintre noi iar scopul său e de-a vedea și simți libertatea (Buddha)

- Omul este singurul animal pentru care propria sa existență este o problemă pe care trebuie să o rezolve (Erich Fromm)
- Viața este pe jumătate trăită până ce ne dăm seama ce este (George Herbert)
- Ca o piesa de teatru, așa este viața: nu interesează cât de mult a ținut, ci cât de frumos s-a desfășurat. – Seneca
- Nu trăi în trecut, nu visa la viitor, concentrează-ți toate eforturile în prezent. – Buddha

Teme pentru eseu:

1. Evoluția noțiunii de materie în istoria filosofiei.
2. Mișcarea și dezvoltarea – unitatea și deosebirea lor.
3. Problema spațiului și timpului în știința contemporană și cosmologie.

Tema 3. Dialectica și alternativele ei

Dialectica ca învățătură despre conexiunile universale și despre dezvoltare. Calea spre dialectica materialistă: Hegel și Marx. Conexiunile universale ale existenței. Noțiunea dezvoltare. Dezvoltarea și progresul. Progresul și regresul. Principiul historicismului. Dialectica și gândirea dogmatică. Arta discuției creative.

Unitatea dialecticii, logicii și teoriei cunoașterii. Principiile logicii dialectice.

Categoriile dialecticii. Generalul, particularul și singularul, esența și fenomenul, manifestarea lor în medicină. Partea și întregul, manifestarea lor în biologie și medicină.

Conținutul și forma. Elementul și structura. Noțiunea de sistem. Necesitate și împlinire. Posibilitate și realitate. Însemnătatea acestor categorii în viața practică. Dialectica schimbărilor calitative. Calitate și proprietate. Calitate și cantitate. Măsură. Salturile, însemnătatea metodologică a legii schimbărilor reciproce cantitative și calitative.

Contrariile dialectice. Principalele tipuri de contradicții. Contradicțiile existenței și cunoașterii. Însemnătatea legii unității și luptei contrariilor.

Negarea și sinteza dialectică. Negarea negației. Însemnătatea metodologică a legii negării negației.

Subiectele:

1. Dialectica lui Hegel și Marx.
2. Dialectica și principiile ei.
3. Categoriile filozofice, corelația dintre particular-științific, general-științific și universal.
4. Legile dialecticii și însemnătatea lor metodologică.

1. Dialectica (grec. dialegomai - întrețin o conversație, disput) - noțiune filozofică, care la origine în antichitate înseamna arta dialogului, măiestria de a ajunge la adevăr prin discuție, prin descoperirea contradicțiilor în raționamentul oponentului.

Un merit deosebit în elaborarea dialecticii ca teorie a dezvoltării și conexiunii universale a avut - o Hegel și Marx.

- Dialectica lui Hegel prezintă întreaga lume istorică și spirituală sub forma unui proces unic în continuă mișcare, schimbare, transformare, dezvoltare de la treptele inferioare la cele superioare. Ca izvor și forțe motrice ale automișcării și autodezvoltării erau considerate contradicțiile interne. Meritul lui Hegel constă în aceea, că generalizând și sistematizând ideile filozofice precedente el a elaborat un sistem dialectic armonios ce cuprinde toate sferele realității. El a formulat principiile și legile fundamentale ale acestei dezvoltări (legea unității și luptei contrariilor, legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative și invers, legea negării negației), a elaborat un sistem de

categorii ale dialecticii (esență și fenomen, conținut și formă, cauză și efect, necesitate și împlinire ș. a.) prin care a exercitat o mare influență asupra gândirii filozofice ulterioare.

- Marx și Engels au formulat dialectica ca învățătură despre cele mai generale legi de dezvoltare a naturii, societății și gândirii umane și ca metodă universală de cunoaștere și transformare a realității. Dialectica marxistă apare ca consecință a analizei și sintetizării întregii experiențe de dezvoltare a naturii și societății umane. Prelucrând critic filozofia lui Hegel, înlăturând din ea sistemul idealist, conservativ, Marx și Engels au luat din ea numai “sîmburele ei rațional” - dialectica. Dialectica marxistă este fundamental opusă dialecticii lui Hegel: dacă Hegel a luat ca temelie a dezvoltării ideea apoi Marx și Engels au pus la baza dezvoltării realitatea materială.

Hegel formula dialectica gândirii, dialectica subiectivă ca ceva de sinestătător, pe cînd marxismul a formulat dialectica subiectivă ca o reflectare a dialecticii obiective, fără de care nu poate să existe. Esența dialecticii o alcătuiesc principiile ei fundamentale care sunt înțelese cu ajutorul sistemului de legi și categorii.

2. Principiu - sunt acele elemente relativ stabile ale cunoștințelor științifice care reflectă cele mai generale legături și relații a fenomenelor lumii obiective și care servesc ca temelie, început logic pentru formularea teoriei. Principiu este nu orice concluzie obișnuită, dar așa cunoștințe care joacă rolul hotărîtor referitor la toate celelalte cunoștințe a acestei teorii, îndeplinește funcția de centru integrativ pentru restul de cunoștințe și categorii. Principiu îndeplinește funcția de bază conceptuală și metodologică a teoriei, esențial influențează conținutul și sensul ei. Datorită principiilor teoria devine ca un sistem logic bine fundamentat.

- **Principiul conexiunii universale** - concepție conform căreia toate obiectele și fenomenele realității se găsesc în diferite relații, legături și interdependențe. ne obligă:

- a) pentru a cunoaște lucrurile trebuie să cunoaștem relațiile și legăturile;
- b) să cuprindem maximal legături și relații;
- c) din toate relațiile și legăturile trebuie să găsim acele cu caracter legic.

Cunoașterea principiului conexiunii universale are o mare importanță pentru activitatea practică, îl disciplinează pe fiecare specialist, contribuie la analiza obiectivă a realității, exclude abordarea unilaterală, metafizică.

- **Principiul dezvoltării** concepție conform căreia toate obiectele și fenomenele realității se găsesc în permanentă schimbare, dezvoltare. Există două concepții despre dezvoltare - *dialectică și metafizică*. care în diferit mod înțeleg izvorul, mecanismul și direcția dezvoltării. Dialectica înțelege izvorul dezvoltării ca lupta contradicțiilor interne, ca autodezvoltare, pe cînd metafizica vede izvorul dezvoltării într-un imbold din exterior, într-o forță supranaturală. Mecanismul dezvoltării conform dialecticii este trecerea schimbărilor cantitative în calitative, iar conform metafizicii este numai schimbări cantitative, ori numai calitative. Direcția dezvoltării în concepția dialectică este în formă de spirală, ca repetarea unor etape ori faze numai că la un nivel mai înalt, în concepția metafizică - ca mișcare în cerc. Deosebim trei tipuri de dezvoltare - progresivă, regresivă și uniplanică. Deosebim trei tipuri de dezvoltare - progresivă, regresivă și uniplanică.

- **Principiul determinist** (lat. determinare - a determina) concepție filosofică conform căreia toate lucrurile, procesele și fenomenele, inclusiv acțiunile omului, sunt obiectiv și legic determinate de legături și cauze materiale. Principiul determinismului are două aspecte: conceptual (de cine sunt determinate obiectele și fenomenele) și metodologic (cum sunt determinate ele). Determinismul dialectic explică lumea prin interacțiunea mai multor legături și relații (cauză, condiții, posibilitate, realitate, necesitate, împlinire ș.a.). Determinismul este diametral opus indeterminismului.

3. Categoriile sunt noțiunile cele mai generale și universale, care exprimă condițiile generale ale existenței, mișcării și dezvoltării fenomenelor în natură, societate și gândire.

Categoriile reflectă în gândire atributele realității - caracteristicile universale și inalienabile a obiectelor materiale. Ele sunt rezultatul nu numai activității teoretice, dar și practice. Pe baza noțiunilor științifice apar **categoriile filozofice**, care se folosesc în toate științele și se găsesc într-o anumită corelație cu categoriile particular-științifice și general-științifice.

Singular, particular și general - categorii filozofice, care reflectă diverse conexiuni obiective ale universului.

Singularul este categoria ce reflectă însușirile și trăsăturile irepetabile a obiectelor și fenomenelor, aceea ce este caracteristic numai pentru lucrul dat, pentru un obiect ca atare. **Particularul** - categorie filozofică ce exprimă trăsăturile specifice a unei clase de obiecte, ceea ce le deosebește de alte clase ori grupuri de obiecte. **Generalul** - categoria care reflectă însușirile asemănătoare, comune, comparabile a obiectelor materiale. De sine stătător există numai obiectele concrete, care prezintă unitatea singularului și particularului, repetabilului și irepetabilului.

Esență și fenomen - categorii filozofice care reflectă diferite laturi necesare ale tuturor obiectelor și proceselor realității. Esența e conținutul intern, totalitatea de conexiuni, relații, legi care determină însușirile principale ale obiectului și tendințele dezvoltării lui. Fenomenul e manifestarea exterioară a esenței, forma ei exterioară de existență. Esența se manifestă printr-un șir de fenomene, dar niciodată nu coincide cu fenomenul, ele se găsesc în relații contradictorii. Fenomenele pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț, dar esența e ascunsă, nu poate fi cunoscută printr-o simplă contemplare. Scopul științei constă în a dezvălui esența lucrurilor în formele exterioare de manifestare.

Conținut și formă - categorii filozofice care exprimă legăturile structurale ale obiectelor și fenomenelor. **Conținutul** este totalitatea elementelor, laturilor, trăsăturilor, relațiilor, tendințelor și contradicțiilor obiectelor. **Forma** este modul de organizare, exprimare și manifestare a conținutului. Conținutul și forma dialectică interacționează - conținutul este format, iar forma are conținut. Totodată trebuie de avut în vedere, că conținutul este mai activ, dinamic, conținutul determină forma.

Parte și întreg - categorii filozofice care reflectă legături structurale, raportul dintre diferite obiecte și laturile, elementele lor și legătura dintre ele. Sub noțiunea de *întreg* trebuie de înțeles așa obiect, sau unitate de obiecte, care include în sine legătura părților, elementelor și care posedă așa însușiri (integrale) ce nu se găsesc în părțile componente. **Partea** este un element ori o totalitate de elemente, care organic se includ în întreg, în sistem și se găsesc în anumită dependență structurală de acest întreg sistem.

Cauză și efect - categorii filozofice care exprimă caracterul determinativ a conexiunii universale a fenomenelor și obiectelor. **Cauza** este un fenomen care precedă și provoacă alt fenomen - *efectul*.

Necesitate și împlinire - categorii filozofice ce reflectă legături determinative din conexiunea universală. **Necesitatea** este așa fel de realizare a posibilității, când obiectul are în anumite condiții o singură posibilitate, care devreme ori mai târziu se transformă în realitate. **Împlinirea** reiese din legăturile și relațiile neesențiale, externe, nestabile, singulare. Necesitatea se realizează printr-un șir de împliniri, iar împlinirea este un supliment și o formă de manifestare a necesității.

Posibilitate și realitate - categorii filozofice ce exprimă tendința obiectivă de dezvoltare, legătura dintre nou și vechi în procesul dezvoltării. **Posibilitatea** este totalitatea premizelor necesare și suficiente, care determină în mod legic apariția unuia sau altui fenomen. **Realitatea** este rezultatul realizării posibilității. În sens larg, realitatea este totalitatea posibilităților realizate, este lumea înconjurătoare.

4. Legile dialecticii sunt cele mai generale legi ale dezvoltării naturii, societății și gândirii umane. **Legea** este reflectarea legăturilor și relațiilor dintre obiecte și fenomene care au un caracter intern, stabil, repetabil, esențial.

Legea trecerii schimbărilor cantitative în calitative - una dintre legile fundamentale ale dialecticii, conform căreia schimbarea calității obiectului are loc atunci, când acumulările schimbărilor cantitative ating o anumită limită. Gradul de diferență dintre calitatea veche și cea nouă depinde de schimbările cantitative în obiectul vizat. Procesul schimbării radicale a calității date, "rupțura" vechiului și geneza noului se numește salt. El prezintă în sine o trecere de la calitatea veche la cea nouă "de la o măsură" la alta.

Legea unității și luptei contrariilor - una din legile fundamentale ale dialecticii, care dezvăluie sursa automișcării și dezvoltării obiectelor și fenomenelor. Izvorul dezvoltării este contradicția dialectică. Orice obiect și fenomen prezintă unitatea și lupta părților contrare. Contrariile sunt acele laturi și tendințe ale obiectelor și fenomenelor ce se exclud și se condiționează reciproc formînd contradicția dialectică. Contradicția dialectică acutizîndu-se duce la conflict, iar ultimul cu necesitate trebuie să fie rezolvat. În procesul rezolvării contradicțiilor se lichidează numai acele momente care s-au învechit și frînează dezvoltarea. Cu rezolvarea unor contradicții apar altele și asta are loc permanent.

Legea negării negației - proces a dezvoltării, conform căruia vechiul este negat de către nou, iar noul la rîndul său este negat de ceva și mai nou. *Negarea dialectică* este categoria filozofică care exprimă momentul de legătură, succesiune a diferitor etape, stadii în procesul de dezvoltare a realității. Dezvoltarea este un proces de trecere de la o calitate la alta, de la vechi la nou, de la interior la superior. Negarea dialectică este o autonegare, fiecare obiect și fenomen a realității conține în sine propria sa negare (teză-antiteză-sinteză). Dezvoltarea se începe de la prima etapă - teza, ce în procesul de negare se transformă în partea sa contrară - antiteza, iar negarea antitezei (ori negarea negației) duce la sinteză. Sinteza este unitatea dialectică a contrariilor (tezei și antitezei) și nu-i altceva decît reîntoarcerea la etapa inițială la un nivel mai înalt. Legea negării negației se manifestă în dezvoltarea realității obiective, activități practice și teoretice a oamenilor.

Întrebări de control:

- Care e proveniența cuvîntului „dialectica”?
- Cine a formulat dialectica drept teorie a dezvoltării conexiunii universale? (*Hegel a formulat dialectica ca metodă de cunoaștere prin intermediul cărei se atinge unitatea contrariilor*).
- Ce înțelegeți prin noțiunea de principiu?
- În dialectică ce principii de bază cunoașteți?
- Argumentați aplicabilitatea principiilor în viața cotidiană.
- Ce reprezintă categoriile?
- Ce categorii filosofice cunoașteți?
- Determinați aplicabilitatea categoriilor filosofice în domeniul de specialitate.
- Ce reprezintă legea?
- Ce legi distingem în dialectică?
- Care lege după părere d-voastră are o importanță mai deosebită?

Analizați următoarele citate :

- Nu am o parere buna despre omul care nu este mai intelept astazi decat era ieri. *Abraham Lincoln*
- Fiecare vrea sa fie cineva; nimeni nu vrea sa se dezvolte. *Johann von Goethe*
- “Tu nu poți schimba lumea”... atîta vreme cît omul crede că se află “în centrul universului” el va crede că poate să schimbe lumea. Viața unor oameni poate să le dea acele “șuturi în spate”, astfel încît să realizeze cele două paradigme: că nu sunt în centrul universului și nu pot schimba pe nimeni. *Osho*

- Prin spațiu, universul mă cuprinde, mă înghite ca pe un punct, prin gândire, îl cuprind eu. *Blaise Pascal*
- O parte din timp ne este răpită, alta ne este sustrasă, alta se scurge. Dar cea mai urâtă pierdere este aceea datorită neglijenței. Și dacă vei voi să bagi de seama vei vedea că cea mai mare parte a vieții noastre o pierdem făcând ce nu trebuie, o mare parte nefăcând nimic, întreaga viață, făcând altceva. *Seneca*

Teme pentru eseu:

1. Unitatea și contradicția dialecticii obiective și subiective.
2. Contradicțiile în dezvoltarea societății.
3. Contraritate, antagonism și compromis.
4. Tipurile fundamentale ale pseudodialecticii: eclectică, sofistă, relativismul.

Tema 4. Problema conștiinței în filosofie și științele naturale

Conștiința drept existență spirituală a omului. Problema conștiinței în istoria filosofiei. Conștiința drept formă superioară de reflectare a realității, ca realitate subiectivă. Rolul activ al conștiinței în reglarea activității omului.

Geneza conștiinței. Noțiunea de reflectare și de informație. Formele reflectării și informației. Geneza acestora. Rolul muncii, culturii, limbii, comunicării în apariția conștiinței omului. *Esența socială a conștiinței*. Reflexivitatea autoconștiinței. Aspectele ontologic, gnoseologic, socioistorice și de substrat ale conștiinței.

Structura conștiinței: cunoștințele, memoria, emoțiile, sentimentele, voința. Problema inconștientului, aprecierea poziției lui Z.Freud și a neofreudismului referitor la această problemă.

Conștiința socială ca reflectare a existenței sociale. Dialectica conștiinței sociale și individuale. Structura conștiinței sociale. Nivelurile conștiinței: obișnuit și teoretic, corelația psihologiei sociale și a ideologiei. Rolul științelor socioumaniste în formarea concepției teoretice, în explicarea științifică a proceselor sociale. Formele conștiinței sociale. Conștiința de masă și opinia publică.

Subiectele:

1. Conștiința ca formă superioară de reflectare.
2. Aspectele gnoseologic, ontologic, genetic și de substrat ale conștiinței.
3. Rolul muncii, limbii, culturii și comunicării în procesul formării conștiinței.
4. Structura conștiinței individuale.
5. Viața spirituală a societății. Conștiința socială și structura ei.

1. Conștiința ca formă superioară de reflectare. Conștiința și gândirea noastră, oricât ar părea să fie de asupra simțurilor, sunt produsul unui organ material, corporal, produsul creierului. Din punct de vedere genetic conștiința s-a format ca rezultat al dezvoltării unei însușiri generale a materiei ca reflectarea.

Reflectarea este proprietatea unor obiecte, sisteme materiale de a înregistra, păstra și reproduce urmele interacțiunii altor obiecte ori sisteme materiale. În dependență de nivelul de organizare a materiei se deosebesc mai multe forme de reflectare. În natura anorganică se întâlnește reflectarea mecanică, fizică, chimică. În natura organică apare reflectarea biologică – excitabilitatea. Aceasta este capacitatea ființelor vii de a reacționa selectiv la excitanții din exterior ce duc la o adaptare optimală la mediul înconjurător. La organismele simple reflectarea se manifestă prin sensibilitate – reproducerea unor laturi și însușiri a obiectelor și fenomenelor. Rezultatul acestei reflectări este imaginea care are caracter de signal. La organismele cu sistemul nervos central există reflectarea psihică. Ea se realizează prin gândire – reproducerea legăturilor și relațiilor dintre obiecte și fenomene. Cu formarea omului și societății apare forma superioară de reflectare – conștiința.

Conștiința ca formă superioară de reflectare se deosebește de procesele psihice la animale. Cum nu ne ar părea de complicată activitatea și comportamentul animalelor totuși în ele nu-i nimic conștient și rațional. Comportamentul animalelor se bazează pe gândirea concretă și instincte. Instinctele sunt un fel de programe specifice ce se transmit prin ereditare în structura corpului și se declanșează automat în dependență de situație. Gândirea la animale este reflectarea legăturilor și relațiilor dintre obiecte și fenomene, are un caracter concret-imaginativ, legată nemijlocit cu situația concretă. Gândirea omului are caracter abstract și este legată cu limba și vorbirea articulată.

Pe baza reflectării apare informația. Aceasta este o reflectare cifrată, codificată, transmisă. Pe baza informației apar cunoștințele (informația asimilată, prelucrată și sistematizată). Iar pe baza cunoștințelor se formează conștiința.

Conștiința - însușire a materiei superior organizată, funcția superioară a creierului, specifică numai oamenilor și legată cu vorbirea; ea constă în reflectarea generalizată și orientată spre un anumit scop a realității, în construcția mintală preliminară a acțiunilor și previziunea rezultatelor lor, în reglementarea rațională și autocontrolarea comportării omului (A.G.Spirchin). Conștiința este capacitatea omului de a se evidenția pe sine însăși din lumea înconjurătoare, de a-și da seama despre lumea sa internă și atitudinii sale către alți oameni și societate, ea este o reflectare concepută, înțeleasă. Ea prezintă conținutul lumii spirituale a omului, cunoștințele, convingerile, dorințele lui, voința, demnitatea, speranța, credința, dragostea. Conștiința este esența personalității, este o realitate specifică - realitate ideală, subiectivă.

2. Aspectele gnoseologic, ontologic, genetic și de substrat ale conștiinței. Conștiința este obiectul de studiu al mai multor discipline: fiziologie, psihologie, psihiatrie, pedagogie, cibernetică ș.a. În filozofie problema conștiinței este analizată din punct de vedere a următoarelor aspecte:

- Aspectul ontologic - ca realitate subiectivă, conștiința este lumea internă a omului, conținutul spiritualității lui;
- Aspectul gnoseologic caracterizează conștiința, din punctul de vedere al conținutului ei, ca reflectare a realității obiective într-o multitudine infinită de cunoștințe, legături și relații ca fenomen ideal;
- Aspectul de substrat. Substratul psihicii umane este creierul. Fenomenul psihic este decuplarea informației despre realitate codificată în structurile neuro-fiziologice (care îndeplinesc funcția de semnale, purtători al informației).
- Aspectul social-istoric ori genetic este produsul întregii istorii mondiale, totalitatea dezvoltării multisekulare a activității practice și de cunoaștere a mai multor generații de oameni.

3. Rolul muncii, limbii, culturii și comunicării în procesul formării conștiinței. În procesul apariției conștiinței un rol important au jucat munca, limba, cultura și comunicarea. Munca este prima condiție fundamentală a existenței vieții umane și în așa măsură, că putem afirma că munca l-a creat pe om.

- Munca - o activitate sistematică de interacțiune a omului cu mediul înconjurător prin intermediul uneltelor de muncă, este un proces de folosire permanentă a uneltelor de muncă. Uneltele de muncă sunt obiecte care nu satisfac nemijlocit necesitățile omului, dar servesc pentru producerea altor obiecte.
- Limba - o totalitate de semne care servesc ca mijloc pentru comunicarea interumană, pentru înregistrarea, prelucrarea, păstrarea și transmiterea informației. Limba este forma materială de existență și exprimare a gândirii umane.

- Comunicarea - o trăsătură importantă a existenței umane. Fără ea nu se pot forma și asimila valorile spirituale, conștiința, formarea și dezvoltarea personalității. Comunicarea este acel canal prin care se transmite experiența, deprinderile și cunoștințele, îmbogățirea reciprocă a oamenilor.
- Cultura - totalitatea valorilor materiale și spirituale acumulate de întreaga societate. Ea conține în sine modurile activității umane, totalitatea principiilor și normelor ce reglementează funcționarea societății umane.

4. Structura conștiinței reprezintă o totalitate de procese psihice cognitive, afective, volitive. Nucleul conștiinței este gândirea, intelectul. Ultimile sunt latura gnoseologică a conștiinței. Conștiința este imposibilă fără cunoștințe. Gândirea ne dă informație și cunoștințe despre lumea obiectivă. Conținutul conștiinței sunt cunoștințele, deci fără gândire este imposibilă formarea conștiinței.

- Gândirea - capacitatea de analiză și sinteză, de a căpăta cunoștințe noi și de a le folosi în diferite condiții.
- Memoria - capacitatea individului de a înregistra, păstra și reproduce cunoștințele, informația.
- Atenția se caracterizează prin diferite niveluri de profunzime și diferite grade de înțelegere.
- Emoțiile și sentimentele - reflectări apreciative a realității, ce unesc situația exterioară cu necesitățile omului. Emoțiile și sentimentele - catalizatorul activității umane.
- Voința - un mecanism deosebit de reglementare a activității propriie numai omului, un autocontrol al personalității. Mecanismele voinței se formează în activitatea socială, conform normelor sociale. Voința este forța motrică a personalității.

În structura conștiinței individuale evidențiem două niveluri: *conștient și inconștient*.

Nivelul *conștient* include acele procese psihice de care noi ne dăm seama, le înțelegem, se găsesc în centrul atenției noastre. *Inconștient* - domeniu al psihicului ce constă dintr-o totalitate de procese, operații și stări ce nu sunt reprezentate în conștiința subiectului. Acest domeniu a concentrat în sine pasiunile, motivele, năzuințele sensul cărora este determinat de cerințele și necesitățile fiziologice. Așadar nu orice acțiune este orientată conștient. Fenomenele inconștiente nu-s ceva misterios, enigmatic, ci tot acea activitate a sistemului nervos superior care în momentul dat nu se găsește în centrul atenției conștiente, nu se percepe și resimte de individ. Unele și aceleași procese psihologice pot să-și schimbe modalitatea, ele pot să se transforme din conștiente în inconștiente și invers, între ele nu există un hotar de netrecut. Din punct de vedere fiziologic procesele inconștiente îndeplinesc un rol de protecție a sistemului nervos, iau sub controlul său acele funcții care nu cer atitudinea creatoare și participarea nemijlocită a conștiinței (deprinderile, automatismele ș.a.).

5. Viața spirituală a societății. Conștiința socială și structura ei.

- Viața spirituală a societății - produsul activității practice a oamenilor, ce formează un subsistem al sociumului. Ea include necesitățile spirituale, activitatea spirituală, producția și consumul lor.
- Conștiința socială - categoria filosofică pentru desemnarea laturii spirituale a vieții societății, totalitatea de idei, concepții, viziuni, reprezentări ce reflectă existența socială.

Formele conștiinței individuale:

- Politica - sfera activității claselor și grupurilor sociale referitoare la cucerirea, menținerea și folosirea puterii de stat.
- Dreptul - totalitatea de norme și legi juridice ce reglementează relațiile dintre indivizi, relațiile dintre individ și colectivitate, dintre diferite instituții sociale.
- Morala - totalitatea de reguli și norme ce reglementează comportamentul oamenilor în viața lor personală și socială, ea reflectă realitatea prin noțiunile de bine și rău.

- Religia - o concepție despre lumea idealistă bazată pe credințe în supranatural.
- Arta - o reflectare a realității prin imagini concret-senzoriale; formă specifică de activitate, în procesul căreia se crează imagini artistice și se personifică atitudinea estetică a omului față de lume.
- Știința - studierea obiectelor și proceselor naturii și societății, iar suma cunoștințelor științifice obținute la momentul dat formează tabloul științific al lumii.
- Filosofia - un sistem generalizat de cunoștințe teoretice despre lume și locul omului în lume, constituind temelia concepției despre lume.

Toate formele conștiinței sociale interacționează unele cu altele, au un caracter sistemic. Unele forme (politica, dreptul) sunt nemijlocit legate cu viața materială și relațiile economice a societății. Altele (morală, arta, filozofia) se găsesc mai departe, acționează intermediar asupra relațiilor materiale. Morala, arta, religia se manifestă mai mult la nivelul conștiinței obișnuite, filozofia și știința - mai mult la nivelul conștiinței teoretice. Politica, dreptul, morală reflectă relațiile dintre oameni, arta, știința – relațiile dintre subiect și obiect.

Întrebări de control:

- Încercați de a defini conștiința?
- Ce înțelegeți prin noțiunea de „reflectare”?
- Ce forme de reflectare cunoașteți în natura organică?
- Ce înțelegeți prin termenul „conștiința de sine”?
- Ce prezintă aspectele conștiinței?
- Determinați impactul muncii, comunicării și culturii asupra formării conștiinței.
- Ce elemente intră în structura conștiinței?
- Care este nucleul conștiinței?
- Prin ce diferă conștientul de inconștient?
- Ce reprezintă conștiința socială?
- Argumentați foemele conștiinței sociale.

Analizați următoarele citate:

- “Conștiința – lumina inteligenței pentru a distinge binele de rău”.
- *Confucius*
- “Conștiința este busola omului”. *Van Gogh*
- “Conștiința este una din formele ascetismului”. *F. Nietzsche*
- “Tribunalul acesta pe care omul îl simte în el este conștiința”.
- *Im. Kant*
- “Nimic nu e mai presus de om! Omul e centrul universului, fiindcă numai în om materia a ajuns la conștiința propriului său eu, a ajuns să se cunoască. Omul e Dumnezeu!”. *L. Rebreanu*
- „Conștiința mea este o busolă care are drept magnet idealul”. *Victor Hugo*
- „Omul e făcut - ca toate vietățile - pe măsura unor anumite senzații. Or, se întâmplă ca ele să nu-și mai facă loc una alteia, în succesiunea normală, ci să năpădească toate într-o furie elementară, roind în jurul unei epave - din plenitudine - care e eul. Unde să mai fie loc atunci pentru pata de vid care e conștiința?”. *Emil Cioran*

Teme pentru eseu:

1. Omul drept subiect al conștiinței și existența sa socială.
2. Rolul muncii în formarea conștiinței.
3. Funcția comunicativă a limbajului.

4. Conștiința și cibernetica.
5. Problema conștiinței și intelectul artificial.

Tema 5. Cunoașterea lumii și esența practicii

Cunoașterea ca obiect al analizei filosofice. Scepticismul și agnosticismul. Subiectul și obiectul cunoașterii. Practica drept bază a tuturor formelor de activitate a omului. Istoria societății ca proces de desfășurare a activității creatoare a omului. Practica ca unitate a schimbării concrete a obiectului și dezvoltării omului - subiect al activității.

Cunoașterea ca reflectare. Principiile gnoseologice ale teoriei cunoașterii.

Reflectarea sensorială ca activitate social-istorică a subiectului și rolul ei în cunoaștere. Formele cunoașterii senzoriale. Cunoașterea rațională ca treaptă calitativ nouă a reflectării realității. Cunoașterea la nivel cognitologic. Infosfera și rolul ei în cunoaștere.

Problema adevărului în filosofie și știință. Obiectivitatea adevărului. Dialectica adevărului absolut și relativ. Concretitatea adevărului. Practica ca criteriu principal și general al adevărului. Cunoașterea științifică: nivelurile și metodele ei.

Subiectele:

1. Cunoașterea ca problemă filozofică.
2. Dialectica procesului cunoașterii.
3. Problema adevărului.
4. Metodele cunoașterii.

1. Cunoașterea este proces de reflectare a realității obiective în conștiința oamenilor, proces de activitate creatoare de căpătare, reproducere și funcționare a cunoștințelor. Cunoașterea este latura ideală a activității umane. Disciplina filozofică care studiază legitățile, posibilitățile și formele în care se realizează cunoașterea se numește *teoria cunoașterii* ori *gnoseologia*. Ca și pentru filozofie în întregime problema centrală a gnoseologiei este raportul dintre gândire și existență. Însă în gnoseologie ea se formulează specific – cum se referă gândurile noastre despre lumea obiectivă către această lume însăși? Este oare în stare gândirea noastră să cunoască lumea înconjurătoare? Reflectăm noi oare corect lumea?

Cunoașterea și cunoștințele sunt funcția și latura internă a practicii. Cunoașterea este un fenomen socio-uman foarte complicat, un domeniu al raporturilor dintre om și realitate. În cadrul acestor raporturi omul crează un sistem specific de produse prin care el însușește realitatea, o apropie și o acomodează la necesitățile sale. Rezultatul cunoașterii sînt cunoștințele în care se fixează experiența umană, se constituie planul ideal al activității. Cunoașterea este un proces de activitate spirituală a oamenilor.

Teoria cunoașterii cercetează trei feluri de relații:

- 1) dintre subiect și obiect (problema apariției cunoștințelor);
- 2) dintre subiect și cunoștințe (problema asimilării, transducerii cunoștințelor);
- 3) dintre cunoștințe și obiect (problema adevărului);

Cunoașterea este un fenomen socio-uman foarte complex, un domeniu vast al raporturilor dintre om și realitate. De aceea pentru gnoseologie important este formularea noțiunilor subiect și obiect. *Subiectul* este omul activ care cunoaște și transformă realitatea obiectivă în procesul activității sale practice. *Obiectul* este existența în afară și independent de conștiința noastră, este lumea exterioară, realitatea inclusă în activitatea practică a subiectului.

2. Dialectica procesului cunoașterii. În istoria filozofiei s-au format două paradigme: *empirism și raționalism*, care se deosebesc în privința izvorului cunoștințelor și aprecierea efectivității formelor de cunoaștere respective.

Empirism (gr. *empeiria* - experiență) - doctrină în filozofie cu referire la domeniul cunoașterii ce afirmă că experiența senzorială este unica sau principala sursă a cunoașterii. Toate cunoștințele se bazează pe experiență sau se dobândesc prin intermediul experienței. Conținutul cunoștințelor se reduce direct la experiență ori este o descriere a acestei experiențe.

Raționalism (din lat. *rationalis* - rațional, rezonabil, *ratio* - rațiune; din fr. *rationalisme*) - curent filozofic cu referință la problema cunoașterii care recunoaște conștiința drept bază a cunoașterii și comportării umane, adevărul, deci, se află numai prin rațiune.

În procesul cunoașterii are loc interacțiunea dialectică a două trepte - treapta senzorială (cu formele sale - senzația, percepția și reprezentarea) și rațională (noțiunea, judecata și raționamentul).

În cunoaștere senzorialul și raționalul sunt strâns legate unul cu altul, interacționează. Unitatea lor constă în aceea, că senzațiile noastre au un caracter conștient (noi nu numai vedem, dar și înțelegem), iar discursurile logice întotdeauna se bazează pe datele experienței. Baza unității senzorialului și raționalului este practica socială. Practica unește omul cu realitatea prin experiența senzorială, individul în practică corelează ideile și gândurile sale cu lucrurile contemplate senzorial.

3. Problema adevărului. Cea mai importantă problemă a teoriei cunoașterii este *problema adevărului*.

Adevăr este categoria filozofică care vizează corespunderea adecvată a imaginii cu obiectul, a cunoștințelor cu realitatea obiectivă. Adevăr sunt cunoștințe care reproduc obiectul așa cum există el în afară și independent de conștiință. Fiind rezultatul activității subiective a omului, adevărul reproduce obiectiv existența lumii reale. În acest sens adevărul este *obiectiv*. *Adevărul obiectiv* - categorie filozofică, care vizează cunoștințele conținutul cărora e determinat de obiectul cunoașterii și este independent de subiect. Adevărul se referă la concluziile noastre despre lume și nu la însuși lume. Lumea ca atare nu-i nici adevărată, nici falsă. Cunoștințele sunt subiective după formă și obiective după conținut. Adevărul se referă numai la conținutul cunoștințelor. Principiul fundamental în aprecierea vericidității cunoștințelor este principiul gnoseologic al corespondenței imaginii cu obiectul. Adevărul nu depinde de om, omenire, epocă, de numărul de voturi. De exemplu, din faptul, că ideea indivizibilității atomului pînă la finele secolului XIX era susținută de majoritatea oamenilor nu reiese, că ea era adevărată.

Cunoașterea lumii obiective niciodată nu poate fi definitivă, ea permanent se perfecționează, se completează cu nou conținut. În acest sens evidențiem adevăr absolut și relativ - categorii filozofice, care oglindesc procesul dialectic al cunoașterii de la cunoștințe incomplete la cele complete.

Adevăr absolut - categorie filozofică ce vizează coincidența completă, definitivă a imaginii cu obiectul reflectat. Aceste cunoștințe nu depind de dezvoltarea cunoașterii și practicii sociale de aceea sînt adevăruri eterne. Ca exemple de adevăruri absolute servesc constatarea evenimentelor, faptelor (Chișinăul este capitala Moldovei, Eminescu s-a născut la 15 ianuarie 1850 și a.) și tezele fundamentale ale științei (substanța este alcătuită din atomi, conștiința e funcția creierului, materia este realitatea obiectivă și a.). Adevărurile absolute se referă la unele laturi, aspecte, însușiri, manifestări particulare ale lumii.

Adevăr relativ - categorie filozofică care reflectă coincidența incompletă a imaginii cu obiectul. Adevărul relativ sunt cunoștințe care corect reflectă realitatea, dar nu cuprinde toate laturile, aspectele obiectului reflectat, ceva rămne neconoscute. În procesul cunoașterii are loc trecerea treptată de la adevărul relativ la cel absolut. Adevărul absolut poate fi înțeles ca o sumă a adevărurilor relative. Iar în adevărul relativ se conțin elemente ale adevărului absolut (aceea ce se păstrează și se completează ulterior).

Totodată adevărul există ca ceva *concret*, valabil în anumite condiții și în anumit timp. Adevăr abstract nu există. Orice teză a științei, orice judecată despre lume va fi adevărată numai fiind privită ca o reflectare a existenței temporal - spațiale concrete. De exemplu, judecata "ploaia e folositoare" este adevărată în condițiile de secetă, și nicidecum cînd plouă neconținut

zile la rînd. La fel și teza “conștiința e funcție a creierului” este adevăr absolut în condițiile noastre, pe Pămînt.

4. Metodele cunoașterii. Cunoașterea științifică se deosebește de cunoașterea obișnuită prin aceea că ea este o activitate specifică socială, presupune o anumită organizare, mijloace, metode, programe și orientată spre atingerea scopurilor respective. Cunoașterea științifică se ocupă cu constatarea, acumularea și generalizarea faptelor științifice. *Faptul științific* este un fragment al realității obiective inclus în activitatea omului, în atenția și gândirea subiectului, în sistemul de cunoștințe. Faptul este nu realitatea ca atare, ci cunoștințe despre ea, el este rezultatul prelucrării în gândire a materialului cunoașterii și exprimării lui în limbaj în formă de diferite judecăți. Faptul științific este imaginea subiectivă a realității obiective. De aceea faptele, ca și orice cunoștințe pot fi adevărate ori false, precise ori aproximative, complete ori incomplete. Pentru ele este obligatoriu obiectivitatea, veridicitatea și caracterul izomorf (obiectului).

Observația - metodă a cunoașterii empirice, care are scopul de a culege, acumula și descrie faptele științifice. Ea furnizează materialul primar pentru cercetarea științifică. Observația este studierea intenționată, planificată, sistematică a realității. Metoda observației folosește diferite procedee, ca compararea, măsurarea ș.a. Dacă observația obișnuită ne dă informația despre particularitățile calitative ale obiectului, atunci măsurarea ne dă cunoștințe mai precise, caracterizează obiectul din punct de vedere cantitativ. Observația cu ajutorul diferitor aparate și mijloace tehnice (microscop, telescop, aparatul roentgen ș.a.) ne dă posibilitatea de a lărgi simțitor diapazonul realității studiate. În același timp observația ca metodă de cunoaștere este limitată, observatorul numai constată ceea ce se petrece în realitatea obiectivă, fără a interveni ori produce careva schimbări în ea.

Experiment (din lat. experimentum - încercare, experiență) - procedeu de cercetare a unor fenomene printr-o acțiune activă asupra lor cu ajutorul creării unor noi condiții, care să corespundă scopurilor cercetării, sau prin modificarea procesului în direcția necesară. Experimentul este așa metodă de cunoaștere cînd cercetătorul acționează asupra obiectului, formînd condiții artificiale pentru evidențierea anumitor trăsături, cînd conștient se schimbă desfășurarea proceselor naturale ori cînd obiectul sau procesul se reproduc artificial. Experimentul permite studierea obiectului în stare “pură” (cînd se exclud factorii secundari) și în condiții extremale. Experimentul poate fi repetat de cîte ori e nevoie. Dacă în condiții reale noi depindem de mersul natural al proceselor și fenomenelor, în experiment noi putem repeta aceste procese și fenomene atîtea ori, cît este necesar pentru căpătarea informației adevărate.

Este imposibil ca știința contemporană să se dezvolte fără folosirea experimentului. Experimentele se folosesc cu scop de cunoaștere, pentru rezolvarea unor probleme științifice, verificarea cărorva ipoteze și în scopuri didactice. Cu alte cuvinte, sunt experimente de cercetare, de verificare și demonstrare. După modul de acțiune deosebim experiment fizic, clinic, biologic, psihologic, medical, social ș.a. În dependență de condițiile în care se petrece experimentul se divizează în experiment de laborator și natural. Experimentul de laborator se petrece pe modele materiale (animale, plante, microorganisme ș.a.), ori modele ideale (matematice, informaționale ș.a.).

Întrebări de control:

- Cum se numește știința care se ocupă cu studierea cunoașterii?
- Care este rezultatul cunoașterii?
- Ce reprezintă subiectul cunoașterii?
- Ce înțelegeți prin obiectul cunoașterii?
- Ce curente au apărut privitor efectivitatea formelor de cunoaștere în istoria filosofiei?
- Interacțiunea dialectică a căror trepte duc la realizarea procesului de cunoaștere?
- Ce înțelegeți prin adevăr?
- Ce tipuri de adevăr distingeți ?

- Ce curente privitoare la conceperea adevărului cunoașteți?
- Ce prezintă cunoașterea științifică?
- Care corelația dintre faptul științific și cunoașterea științifică?
- Care sunt metodele cunoașterii empirice?
- Care sunt metodele cunoașterii teoretice?

Analizați următoarele citate:

- Cunoașterea este prin ea însăși putere. *F. Bacon*
- Cunoașterea cuvintelor conduce la cunoașterea lucrurilor *Platon*
- Toti oamenii prin natura lor isi doresc cunoasterea. *Aristotel*
- Cunoașterea este manipularea intelectuală a observațiilor verificate atent. *Sigmund Freud*
- De obicei oamenii care stiu puțin sunt foarte vorbăreți, în timp ce aceia care stiu multe spun puțin. *Jean Jacques Rousseau*
- **Proverbe:**
  - Cine nu știe nimic, stă liniștit. Cine știe puțin, moare de curiozitate.
  - Nu e rușine să nu știi, e rusinos să nu întrebi.
  - Cel care întreabă trece muntele; cel care nu întreabă ratacește drumul.
  - Cine știe totul, nu știe nimic.
  - Nu interesează cât știm, ci cum știm.

Teme pentru eseu:

1. Cunoașterea și credința.
2. Adevărul, minciuna și eroarea.
3. Adevărul și utilul.
4. Cunoașterea și creativitatea.
5. Agnosticism, solipsism, scepticism, nihilism – asemănarea și deosebirea dintre ele.
6. Corelația activităților cognitive cu cel practice.

Tema 6. Problema omului în filosofie

Problema omului în filosofie și știință. Omul ca integritate, coraportul biologicul și socialul. Marxismul și freudismul privind interpretarea esenței omului. Interpretările biologizatorice și socializatorice ale omului. Sociologia și etologia. Omul în societatea informațional-ecologică.

Conținutul noțiunilor individ, individualitate și personalitate în filosofie. Personalitatea și rolul ei în societate. Omul în lumea informațională

Problema vieții și morții în experiența spirituală a omenirii. Aprecierea și autoaprecierea vieții omenești. Esența vieții. Problema suicidului. Senectutea. Moartea și nemurirea.

Subiectele:

1. Omul ca obiect al cercetărilor filozofice. Specificul și actualitatea problemei.
2. Omul ca integritate, corelația dintre biologic și social.
3. Problema vieții și morții. Sensul vieții. Moartea și nemurirea.

1. Omul ca obiect al cercetărilor filozofice. Specificul și actualitatea problemei.

- Omul este treaptă superioară în dezvoltarea organismelor vii pe pământ;
- Omul este studiat de mai multe științe (biologia, psihologia, fiziologia, medicina, pedagogia, sociologia și filosofia;

- Omul întotdeauna a fost problema cardinală în filosofie (pentru fiecare individ important este nu atât cum au rezolvat această problemă Socrate, Montaigne, Goethe, Tolstoi ș.a., ci găsirea răspunsului sinestătător, personal.);

Pentru a înțelege teoria filozofică despre om este necesar de a clarifica noțiunile inițiale: om, individ, individualitate, personalitate. Noțiunea de *om* este o noțiune abstractă care exprimă trăsăturile generale, proprii speciei umane. În lumea umană *individ* e numit de obicei un om aparte, un reprezentant al speciei umane. Fiecare individ, fiind reprezentant al colectivității umane, prezintă în același timp o individualitate irepetabilă. *Individualitatea* este expresia aptitudinilor naturale și proprietăților psihice ale omului – memoria, imaginația, temperamentul, caracterul în întreaga diversitate a chipului omenesc și a activității lui. Individualitatea este mai mult o noțiune psihologică. Personalitatea este omul, privit nu numai din punct de vedere al însușirilor și trăsăturilor lui generale, ci și al specificului calităților lui sociale. *Personalitatea* este o totalitate relativ stabilă, dinamică, social-determinată de calități spirituale, social-politice și moral-volutive a omului, conștiința și comportamentul cărui se caracterizează prin un anumit grad de maturizare socială și tendința de a se manifesta ca individualitate. Cu alte cuvinte personalitatea este o însușire a omului, iar omul este purtătorul acestei însușiri, personalitatea este realitatea individului ca fenomen social.

Noțiunea de personalitate are două semnificații: a) individul uman ca subiect al relațiilor sociale și activității conștiente; b) o sistemă stabilă de trăsături social importante, care caracterizează individul ca membru al unei sau altei comunități. Personalitatea presupune omul socializat, care se afirmă conștient către drepturile și obligațiile cetățeanului, posedă sentimentul demnității personale, înțelege măsura responsabilității sale față de activitatea sa, soarta familiei sale, prietenilor și poporului său.

Personalitatea este expresia esenței omului. Noțiunile de om și personalitate coincid în sensul că toate personalitățile sunt oameni. Dar după conținut aceste noțiuni se deosebesc: a) omul este o integritate, iar personalitatea este o parte, un atribut al omului; b) omul este o ființă biosocială, personalitatea este latura socială a omului; c) omul este purtătorul material al personalității, iar personalitatea exprimă însușirea socială a omului.

2. Omul ca integritate, corelația dintre biologic și social. Omul ca fenomen specific al lumii materiale are o existență unică, el se găsește într-un sistem de relații și legături atât naturale, cât și sociale. Se poate de spus că omul este o ființă biosocială și are o structură compusă din două subsisteme – biologică și socială. Ca individ concret el există ca ființă vie, ca ceva corporal în lumea obiectelor naturii. Ca organism viu omul apare pe baza proceselor biologice și se supune legilor biologice. Deafita omului îi sunt caracteristice așa însușiri biologice, ca metabolism, autoreglarea proceselor vitale, ereditate și variabilitate, capacitatea dezvoltării individuale. La *biologic* se referă și genotipul cu legăturile sale, deasemenea și calitățile individuale în diferite modificări fenotipice (statura, forma, culoarea ș.a.), constituția, tipul sistemului nervos.

Factorul biologic joacă un rol important în activitatea omului, ce se exprimă prin faptul adaptării organismului la schimbarea mediului ambiant, în transmiterea prin ereditare a mecanismelor naturale de protecție a organismului uman. Factorii principali, care determină activitatea biologică a organismului uman, sunt necesitățile naturale ale omului. Așa necesități ca foamea, setea, continuarea neamului sunt expresii ale funcționării biologice și au o natură biologică. În același rînd necesitățile naturale ale omului se modifică în procesul istoric, se socializează, fiindcă necesitățile naturale ale omului sunt satisfăcute în mod social. Chiar și biologia omului se deosebește de biologia animalelor, ea se schimbă, este o evoluție biologică social dirijată. În procesul antropogenezei ereditatea omului se socializează, individul uman, cînd se naște, are numai organismul specific uman, care îi dă posibilitatea în procesul dezvoltării să se încadreze în sistemul social.

Biologicul reflectă calitatea specifică a organismului viu, diferite laturi, structuri și funcții a organismului. Factorul *social* reflectă calitatea specifică a omului, a societății umane de a

interacționa cu natura – activitatea de muncă. Socialul în om este o calitate specifică, este omul ca integritate, ca ființă dotată cu rațiune și capabilă de muncă, ca purtătorul material al formei sociale de mișcare a materiei. Socialul nu trebuie de conceput numai ca mediul social ori numai ca relațiile interpersonale, tot așa și biologicul – el este nu numai în jurul nostru, ci și în interiorul nostru. Biologicul și socialul nu există în om ca ceva paralel, ele interacționează unul cu altul, formează un aliaj. Socialul se realizează prin biologic, iar biologicul poartă amprenta socialului. Ca exemplu putem privi munca – ca proces social ea există prin activitatea musculară și psihică a organismului. Hiperemia obrazilor este un fenomen fiziologic, iar rușinea după natura sa este un sentiment social. Rîsul și lacrimile după mecanismul lor sunt fiziologice (biologice), dar ele-s determinate de cauze sociale.

Interpretarea metafizică a corelației factorului biologic și social în teoria filozofică despre om duc la două extremități – concepții biologizatorice, ori naturaliste, în care se supraapreciază rolul factorului biologic și concepțiile sociologizatorice, în care se absolutizează factorul social.

- Rasismul
- Malthuzianismul
- Darwinismul social
- Eugenia
- Etologia
- Teoria acad. Lîsenko

3. Problema vieții și morții. Sensul vieții. Moartea și nemurirea. Problema vieții și morții este “veșnică”, ea se discută începînd din antichitate și pînă în zilele noastre. Problema sensului vieții, valorii ei îi interesează pe toți oamenii deoarece de ea depinde activitatea omului, relațiile dintre om și om, om și societate, comportamentul lui.

- **Viața omului** este satisfacerea necesităților lui, pe baza căror se desfășoară diferite acte de activitate vitală și socială, acte de comunicare și muncă.
- **Moartea** – este sfîrșitul vieții, negarea ei ca o valoare supremă.

Părerii divergente: religioase și ateiste; idealiste și materialiste.

Filozofia apelează la rațiunea omului și consideră că singur trebuie să caute răspuns la aceste probleme, folosind pentru asta forțele spirituale proprii. Acumulînd experiența umană filozofia poate să-i ajute omului în căutarea sensului vieții.

Sensul vieții omului are două aspecte – individual și social, viața “pentru sine” și viața “pentru alții”. Viața fiecărui individ este, dintr-o parte, autorealizarea omului, manifestarea capacităților, necesităților, posibilităților creatoare a lui și, din altă parte, această realizare are loc în lumea extracorporală, obiectivă, mai întîi de toate într-un anumit mediu social, care formează anumite cerințe către individ. Sensul vieții este un scop strategic conștient al vieții omului, o problemă pe o perioadă destul de îndelungată ori pe toată viața. Sensul vieții presupune coordonarea vieții personale cu o sferă mai largă a realității și în primul rînd cu viața poporului său, grupurilor sociale, societății în întregime, ori coordonarea vieții personale cu viața unor persoane eminente. Sensul vieții în conștiința și comportamentul individului capătă formă de datorii și idealuri care nu i se impun forțat individului, ci sunt primite de el benevol și se manifestă ca libertatea voinței.

Sensul vieții se realizează într-o mulțime de moduri de activitate – în muncă, în viața familiară, în educarea copiilor, în ocuparea cu știința, literatura și arta, în activitatea obștească ș.a. Însă munca și producerea nu-s scopuri în sine, dar sunt premise necesare și bază obiectivă pentru crearea condițiilor în care orice individ ar putea să se autorealizeze. Conceperea justă a sensului vieții se formează atunci, cînd omul poate deosebi valorile adevărate de false, cînd înțelege zădărnicia poziției individualismului, absurditatea vieții numai pentru sine. Cel mai important sens al vieții este atunci, cînd omul dezvoltă toate capacitățile sale și le realizează în activitatea sa pentru binele oamenilor, societății. Anume așa sens al vieții are cea mai mare recunoștință a societății și în același timp aduce omului cea mai mare satisfacție sufletească și fericire personală. Însă în viața sa individuală omul niciodată nu atinge scopurile vieții omenirii

și în acest sens el este o ființă care veșnic nu-și realizează adecvat scopurile sale. Acest moment de veșnică nesatisfacție a scopurilor sale îl impune pe individ la o activitate creatoare, la o perfecționare a capacităților sale. Anume în aceasta și constă destinul omului, sensul vieții lui – de a dezvolta multilateral toate aptitudinile sale, de a aduce aportul său personal în istorie, în progresul societății, culturii ei.

Întrebări de control:

- Cum a fost interpretat omul în istoria filosofiei?
- Ce înțelegeți prin noțiunea de individ, individualitate, personalitate?
- Determinați o situație când biologicul și socialul acționează reciproc.
- Prin ce diferă concepțiile biologizatorice de cele sociologizatorice?
- Ce concepții extremiste cunoașteți?
- Ce înțelegeți prin expresia „viața omului”?
- Încercați să definiți noțiunea “moarte”?
- Cum se manifestă sensul vieții?

Analizați următoarele citate:

- Omul liber despre nimic mai mult nu gândește ca despre moarte, dar înțelepciunea lui constă în cugetarea nu despre moarte, ci despre viață. *B.Spinoza*
- *Protagoras* – Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt, întrucât sunt, cât și a celor ce nu sunt, întrucât nu sunt.
- *Blaise Pascal* – *Cugetări* Omul nu este decît o trestie, cea mai slabă din natură, dar o trestie cugetătoare.
- *Dostoievski F M* – Omul este o taină și eu toată viața mă ocup cu această problemă ca să devin om.
- Poetul tatar *Musa Djalil* spunea, că trebuie de trăit așa, ca și după moarte să nu mori.
- Omul este un înger fără de aripi și o maimuță fără de coadă. *Charles Darwin*
- Omul cu adevărat bun este doar cel care ar fi putut fi rău și n-a fost. *Nicolae Iorga*
- Cel care dimineața a învățat preceptele înțelepciunii, seara poate muri împăcat. *Confucius*
- Viața este o tragedie atunci cînd e privită în prim-plan și o comedie cînd o privești în plan larg. *Charlie Chaplin*
- Oamenii se împart în două categorii: cei care caută sensul vieții fără să-l gasească, și cei care l-au găsit fără să-l caute. *Emil Cioran*
- A-ți fi frică de dragoste înseamnă a-ți fi frica de viață, iar cînd îți este frică de viață ești pe trei sferturi mort. *Bertrand Russell*
- Viața e duelul Lui Dumnezeu cu diavolul, iar câmpul de batalie sunt eu. *F.M. Dostoievski*
- Viața printre străini te învață cumpătarea, căci fiertura de orz și culcușul de paie sunt lecurile cele mai dulci împotriva foamei și a oboselii. *Democrit*
- Viața poate fi înțeleasă numai privind în urmă, dar poate fi trăită numai privind înainte. *S. Kierkegaard*
- Visează ca și cum ai trăi veșnic, dar trăiește ca și cum ai muri azi, căci nu contează anii din viața ta, ci viața din anii tăi. *James Dean*
- Doar viața pe care o trăim pentru alții este o viață ce merita să fie trăită. *Albert Einstein*
- Esențiala este întrebuintarea vieții, nu durata sa. *Seneca*
- O corabie învinge mai ușor valurile mării dacă poartă o greutate – așa și-n viață, greutățile ce le purtăm ne fac mai ușor drumul și mai sigură lupta împotriva valurilor întâmplării. *Lucian Blaga*

Teme pentru eseu:

1. Omul, individ, individualitate, personalitate – deosebirea acestor noțiuni.
2. Interpretarea omului în istoria filosofiei.
3. Imaginea omului la etapa actuală de dezvoltare a societății.
4. Umanismul, individualismul și colectivismul.
5. Caracteristica necesităților materiale și spirituale ale omului.
6. Sensul vieții – apreciere și autoapreciere.
7. Problema suicidului în societatea contemporană.
8. Moartea și veșta în contextul religios și științific.
9. Libertatea și responsabilitatea în viața omului.

Tema 7. Elemente de filosofie socială

Corelația dintre filozofare și problemele sociale. Revoluția tehnico-științifică contemporană: esența, conținutul și consecințele ei. Informatizarea, intelectualizarea și noosferizarea societății în prisma problemelor globale. Gândirea tehnocratică și pericolul pe care ea îl prezintă. Legătura dintre știința, tehnică și umanism. Alternativele sociale ce stau în fața omenirii. Previziunea științifică și activitatea conștientă a societății.

Definiția problemelor globale, criteriile, clasificarea lor. Principiul ierarhiei, complexității de sistemă și a interdependenței în cercetarea problemelor globale. Problema supraviețuirii omenirii.

Progresul istoric și direcțiile lui. Problema progresului și securității în sociologie. Esența progresului social. Izvoarele, forțele motrice și conținutul progresului, factorii lui cantitativi și calitativi. Criteriile obiective ale progresului social. Tipurile de progres social. Corelația dintre progresul tehnico-științific, moral și spiritual. Istoria ca progres al libertății și echității.

Subiectele:

1. Obiectul de studiu și funcțiile filosofiei sociale.
2. Progresul social – sursele, forțele motrice și criteriile lui.
3. Societatea - noțiune fundamentală a sociologiei.
4. Problemele globale – originea și clasificarea lor

1. Putem înțelege caracteristicile *filosofiei sociale* pornind de la dubla determinare pe care o conține construcția lingvistică “filosofie socială”. Determinativul “socială” din expresia “filosofie socială” poate să indice două lucruri distincte: pe de o parte, obiectul de studiu al filosofiei sociale, iar pe de altă parte, caracterul său social. În primul caz, vorbim de filosofie socială ca o disciplină filosofică ce are ca obiect de cunoaștere un domeniu distinct al realității: lumea socială, viața socială sau realitatea socială (expresii echivalente ca semnificație în măsura în care au aceeași referință). În celălalt caz, înțelegem că filosofia socială – asemenea celorlalte discipline filosofice – are un conținut determinat de condiția sa socială, în sensul în care, de pildă, orice teorie filosofică apare într-un anumit context social iar interpretarea sa adecvată reclamă cunoașterea problemelor la care teoria se raportează ca o posibilă soluție ideală, așa cum pentru a înțelege un text trebuie să identificăm întrebarea la care el apare ca răspuns. Având în vedere această dublă determinare, putem spune că filosofia socială este socială în dublu sens: pentru că are ca obiect de studiu lumea socială și, respectiv, pentru că încorporează socialul în chiar substanța filosofării, adică în modul său de a se defini ca formă de cunoaștere socială, formă de comunicare socială și formă de practică socială. *Filosofia socială face parte integrantă din realitatea pe care o studiază, fiind nu doar o formă de cunoaștere, ci și o reflecție critică asupra condițiilor sociale ale cunoașterii.*

2. Secolul XX se caracterizează printr-o dezvoltare puternică a științei și tehnicii. Dezvoltarea cantitativă și calitativă a forțelor de producție formează progresul tehnico-științific,

care include dezvoltarea și perfecționarea mijloacelor de producție, științelor naturaliste și tehnice și a însăși omului ca forță productivă principală a societății. Dezvoltarea cantitativă a forțelor de producție este multiplicarea și perfecționarea uneltelor de muncă existente. Dezvoltarea calitativă - crearea uneltelor de muncă principial noi, transformarea radicală a tehnicii. Revoluția tehnico-științifică (RTȘ) este schimbarea calitativă radicală a uneltelor de muncă, tehnicii pe baza unirii descoperirilor științifice cu uneltele de muncă, tehnica prin intermediul cunoștințelor tehnice aplicative. RTȘ este așa situație când marele descoperiri în știință, revoluțiile științifice coincid cu revoluțiile în tehnică, când practic dispare intervalul dintre descoperirile științifice și realizarea lor în practică (Spre exemplu, de la descoperirea efectului fotografiei și până la realizarea ei în practică au trecut 100 de ani, pentru legătura telefonică – 50, radio –35, radiolocația – 15, televiziunea – 12, bomba atomică – 6, tranzistorul – 5, scheme integrale – 3 ani.).

RTȘ radical schimbă lumea omului și caracterul existenței lui. Azi omul trăiește în lumea informațională (cu un component al ei – realitatea virtuală) ce modifică mentalitatea, atitudinile și valorile lui. Activitatea omului devine o forță geologică puterea cărei poate fi comparată cu puterea naturii, iar uneori chiar o depășește. Multe procese naturale s-au schimbat în rezultatul activității umane. Omul a devenit o forță geologică planetară. Din aceste considerente este justificată noua știință – noosferologia ca teorie despre noosferă și activitate rațională a oamenilor. RTȘ n-are alternative, altă cale în dezvoltarea socială nu poate exista. De aceea trebuie de preîntîmpinat consecințele negative și imprevizibile a progresului tehnico-științific. Tehnica dacă iese de sub controlul omului devine o forță groaznică.

Că societatea se găsește în permanentă schimbare și dezvoltare – este un fapt empiric observabil. Însă pentru teorie important este nu constatarea acestui fapt empiric, ci clarificarea următoarelor probleme: putem noi considera aceste schimbări progresive? Care sunt forțele motrice a progresului? Care este conținutul și criteriile obiective a progresului social? Care este direcția dezvoltării sociale?

Progresul social este o legitate obiectivă ce caracterizează dezvoltarea ascendentă a tuturor sferelor sociale. Conținutul progresului social este dezvoltarea multilaterală, cantitativă și calitativă a elementelor constitutive a societății - forțelor de producție, tehnicii, cunoștințelor tehnice și naturaliste, culturii materiale și spirituale, moralei, artei, structurilor sociale și politice ș.a. Izvorul progresului social sunt contradicțiile modului de producție, rezolvarea cărora duce la perfecționarea, dezvoltarea ascendentă a societății. Fiindcă contradicțiile modului de producție se rezolvă prin activitatea oamenilor, forțele motrice și subiectul progresului social sunt masele populare, grupurile sociale, clasele și activitatea lor materială și social-politică. Dezvoltarea progresivă a societății este de neconceput fără lupta cu fenomenele regresive (conservatism, reacția, restaurația, contrevoluția).

Există două dimensiuni a progresului: pe orizontală – gradul de dezvoltare economică, tehnologică și verticală – dezvoltarea spirituală, morală. Deci criteriu obiectiv al progresului social este nivelul de dezvoltare a forțelor de producție, caracterul orînduirii social-economice și instituțiilor suprastucturii, nivelul dezvoltării științei și culturii. În relațiile economice indicile progresului depind de caracterul relațiilor de producție. În relațiile politice criteriul progresului va fi caracterul luptei pentru puterea de stat. Caracterul progresului moral trebuie de văzut în îndeplinirea datoriei sociale de către oameni. Criteriul progresivității artei constă în coincidența idealului estetic a societății cultura idealul forțelor progresive. Sănătatea individuală și socială deasemenea este un criteriu a progresului social. În acest indice (sănătatea individuală și socială) se acumulează la urma urmei tot ce a realizat societatea în aspectul social-economic, științific și cultural. Însă cel mai principal este criteriul general-sociologic - nivelul de dezvoltare a personalității, gradul de libertate și democratizare a societății.

3. Societatea nu-i pur și simplu un agregat mecanic de indivizi, ci totalitatea relațiilor și activităților dintre aceștea care impun cooperarea interumană. *Relațiile materiale* se formează obiectiv, independent de conștiința oamenilor. Relațiile materiale (economice) ce formează baza societății se reflectă în plan ideal sub forma unor *relații ideologice*, legate de anumite forme ale

conștiinței sociale (conștiința politică, juridică, morală, filozofică, religioasă, artistică). Relațiile ideologice înainte de a se constitui trec prin conștiința oamenilor, reflectă fizionomia vieții lor spirituale. Ele reprezintă modul de conștientizare a relațiilor materiale și la rândul lor se obiectivează în relații și acțiuni practice (materiale), prin intermediul unor instituții sociale corespunzătoare.

În societate se produc diverse tipuri de activitate socială, principalele fiind: *economică, socială, politică, spirituală*. Toate aceste sfere prezintă un sistem, o totalitate structurată de relații și interacțiuni.

Statul este un instrument de organizare politică și administrativă a societății. Prin stat sunt reglementate relațiile politice dintre oameni, iar acestea, la rândul lor, contribuie în mod hotărâtor la integrarea membrilor societății. Statul nu a apărut ca rezultat al unui “contract social”, al unei înțelegeri între oameni (cum susțineau T.Hobbes și J.J.Rousseau), ci ca un produs necesar, legic al dezvoltării sociale pe o anumită treaptă istorică. Statul apare atunci, când apar interese deosebite și contradicții irezolvabile dintre clase și grupuri sociale.

Principalele funcții ale statului sunt: pe plan intern – economico-organizatorică, cultural-educativă, de apărare; pe plan extern – dezvoltarea multilaterală a relațiilor cu alte state, organizarea de schimburi economice, științifice, tehnice, culturale ș.a. Statul prezintă și aspecte democratice. Democratismul de stat depinde de raportul dintre forțele social-politice, de gradul de conștiință și cultură a maselor populare. Democratizarea este o condiție necesară a transformării economiei și societății în întregime. Cu crearea statului juridic democratizarea va fi tot mai amplă, însă pînă cînd există grupuri sociale și partide politice, vor fi și diferite și diferite interese politice, iar statul ca instituție politică va reflecta aceste interese. Marxismul formula concepția, că cu lichidarea deosebirilor dintre clase și instaurarea proprietății obștești statul va dispărea treptat, iar funcțiile dirijării sociale vor fi îndeplinite pe baze obștești.

Pentru civilizația contemporană este caracteristic cooperarea, integrarea și globalizarea. Apariția fenomenului globalității este condiționat de unitatea omenirii cu natura terrei, unitatea relațiilor economice, proceselor sociale și soartelor istorice a diferitor țări, interdependența proceselor politice, unitatea culturilor, științei și tehnicii. Globalitatea determină soarta omenirii și generează un șir de probleme, care se numesc globale. Problemele globale sunt rezultatul unui șir întreg de contradicții sacionaturale ce ating lumea și omenirea în întregime.

Printre factorii ce declanșează aceste contradicții sacionaturale este accelerarea proceselor dezvoltării sociale. De la apariția omului și pînă la crearea scrisului a trecut aproximativ 3 mln. de ani. De la scris pînă la tipar a fost nevoie de 5 mii de ani. Trecerea la următoarea etapă în dezvoltarea socială – radio și televiziunea a avut loc circa 500 de ani. De la televiziune la computerul contemporan – trecerea s-a în 40 de ani. Progresul tehnico-științific contemporan a produs și mai mari schimbări în societate. Considerabil s-a amplificat presiunea antropogenă a omului asupra naturii. Forțele omului înarmat cu tehnica contemporană sunt comparabile cu forțele naturii ori chiar le depășește. Alt factor ce agravează contradicțiile sacionaturale este creșterea permanentă a populației planetei. La începutul erei noastre pe pămînt trăiau circa 200 mln. de oameni. Pentru dublarea acestei cifre a fost nevoie de 13 secole, a doua dublare a avut loc în timp de 6 secole. La începutul sec. XIX pe pămînt locuiau 800 mln, iar la sfîrșitul acestui secol – 1,7 mlrd. În 1962 avem 3,2 mlrd. de oameni, astăzi – 5,6 mlrd. Creșterea necontrolată a populației și mai mult agravează alte probleme globale.

4. Problemele globale (din lat. globus, terrae - sfera pămîntească, din franceză global - general, universal) - totalitatea de probleme vital-importante a omenirii care amenință existența omenirii, de la rezolvarea căror depinde supraviețuirea și dezvoltarea progresivă a societății. Dacă ele nu se rezolvă, atunci asta poate duce la dispariția omenirii. Civilizația contemporană, ce se caracterizează prin dezvoltarea puternică a industriei, revoluției tehnico-științifice, duce respectiv și la activizarea problemelor globale. Ele reiesă din contradicțiile interne a societății. Criteriile problemelor globale sunt caracterul lor general-uman, manifestarea lor ca fenomen planetar (ating interesele nu numai a unei țări ori continent, ci a planetei în întregime), se

deosebesc prin caracterul lor complex, interdisciplinar și ating interesele nu numai a generației de astăzi, ci și a generațiilor din viitor. Astăzi se formează un nou domeniu științific – teoria problemelor globale ori globalistica.

Deosebim următoarele probleme globale (după Frolov I.T.):

- 1) intersociale, care se referă la interacțiunea diferitor sisteme sociale, state (problema preîntâmpinării războiului termonuclear, dezarmării, dezvoltării economice, depășirii sărăciei și înapoierii);
- 2) socionaturale, ce apar din interacțiunea societății și naturii (problemele ecologică, materiei prime, energetică, alimentară).
- 3) antroposociale, care depind de relațiile dintre om și societate (problemele PTȘ, învățământului public, culturii, demografice, ocrotirii sănătății);

Rezolvarea problemelor globale trebuie să fie pe baza PTȘ, prin formarea unei conștiințe globale noi unde prioritate au valorile general-umane. Deasemenea este necesar de a schimba paradigma morală - de la neîncredere, dușmănie, violență la dialog, înțelegerea reciprocă și colaborare.

Întrebări de control:

- Cu ce se ocupă filozofia socială?
- Ce prezintă revoluția tehnico-științifică (RTȘ)?
- Care este consecința RTȘ?
- Ce prezintă revoluția tehnologică?
- Gândiți-vă la o situație când RTȘ are o influență negativă în societate. Încercați să o explicați.
- Ce prezintă progresul social?
- Care sunt dimensiunile progresului?
- Cum este înțeles binele și răul în progresul social ? Problemele globale – originea, criteriile și clasificarea lor.
- Ce definiție ați da problemelor globale?
- Ce înțelegeți prin procesul de globalizare?
- Care sun noțiunile principale ce caracterizează procesul de globalizare?
- Ce tipuri de probleme globale cunoașteți?

Analizați următoarele citate :

- Nu descuraja niciodată pe cineva care progresează, indiferent cât de încet o face. *Platon.*
- Progresul este dreptul de a greși; nicidecum obligația. *Victor Martin.*
- Orice progres înseamnă război cu societatea. *George Bernard Shaw.*
- Omul rezonabil se adaptează lumii; omul nerezonabil persistă în încercarea lui de a adapta lumea la el. De aceea tot progresul depinde de oameni nerezonabili. *George Bernard Shaw.*
- Progresul nu este altceva decât conceptul însuși al activității omenești care, acționând asupra materiei oferite de natură, învinge obstacolele și o supune scopurilor sale. *Benedetto Croce.*
- De ce încălzirea globală este o greșală... globală? Am folosit resursele Pământului fără a prețui Viața - a mea, a familiei și a celor din jur. Am dat frumusețea Vieții pe succesul de o clipă. *Cătălin Dupu.*

Teme de dezbatere filosofică:

1. Analizați o teorie contemporană în domeniul Dreptului și identificați elementele filosofice (speculative) ce există la baza respectivei teorii. Vă puteți referi la Teoria drepturilor omului, Teoria statului de drept, Teoriile contemporane ale realismului politic, etc.

2. Realizați un eseu pornind de la următoarea afirmație: „Filosofia nu te ajută să fierbi nici măcar o varză” în care să vă exprimați punctul de vedere cuprind la utilitatea sau inutilitatea filosofiei în contemporaneitate.

Teme pentru eseu, referate:

Deosebirile dintre evoluția societății și cea a naturii.

Teoria lui Malthus: pro sau contra.

Există oare legi universale ale istoriei?

„Declinul Europei” la O. Spengler.

Problemele și perspectivele clubului de la Roma.

RTȘ – progres sau regres în actuala societate.

Problema strategiei în supraviețuirea societății.

Problemele ecologice.

Problemele demografice.

Problema terorismului.

Globalizarea- proces inevitabil în societatea contemporană.

Impactul economiei asupra ecologiei.

Dezarmarea drept problemă globală a societății – rudimentul trecutului sau competența viitorului?

Problemele globale ale contemporaneității.

Problema securității în dezvoltarea societății.

Dezvoltare durabilă – posibilitate sau realitate.

BIBLIOGRAFIA

Capcea V.M. *Filosofie*. Manual pentru școala superioară. Chișinău. 2001

Curs de lecții la filosofie. Chișinău, 1991

Dicționar de filosofie. Chișinău, 1985

Dicționar de filosofie. București, 1996

Dicționar de filosofie și logică. Humanitas, 1996

Filosofia în concepții și personalități. Sub red. acad. *Teodor.N.Țirdea*. Chișinău, 1995

Florea Ion. *Filosofie*. București, 1999

Istoria și filosofia culturii. Sub.red. *G. Socolov*. Chișinău 1998

Martens Ekkehard, Schnädelbach Herbert. *Filosofie*. Curs de bază. București, 1999

Windelband Wilhelm. Istoria filosofiei grecești. Iași, 1995

Problemele globale ale omenirii: Starea lumii 1999. *Sub. Red. L. Brown*, Buc., 1999;

King. A. ș.a. Prima revoluție globală: O strategie pentru supraviețuirea lumii. Buc., 1995;

Manoliu M. ș.a. Dezvoltarea durabilă și protecția mediului. Buc., 1998.

Введение в философию в 2-х ч. М., 1989

Цырдя Ф.Н., Берлинский П.В. *Философия (с курсом биоэтики)*. Кишинев, 2002

Философия. Учебное пособие. Под ред. *В.В. Трушкова*. М., 2004.